

Dr. Marius Andreescu

**Introducere tematică în filosofia ortodoxă
a existenței, cunoașterii și științei**

Colecția Dosarele Omega - 9

Făgăraș – 2025

Cuvânt înainte / 9

1. **Schiță pentru o posibilă filosofie ortodoxă a existenței și cunoașterii / 13**
2. **Constante existențiale și concepte deschise în filozofie, teologie și știință / 17**
 - A. **Ființa și existența / 21**
 - Ființa și existența necreate / 22
 - Întruchipări ale Ființei dumnezeiești în existența creată / 25
 - Ființa și existența create / 27
 - Ne-ființa / 30
 - Existența și ființarea lumii create / 38
 - Existența de după existență. Viața de după viață. Eshatologia / 49
 - Conștiința nemuririi în vechile religii și în filosofie / 50
 - Eshatologia. Timpul. Veșnicia nu e o continuare a timpului / 62
 - Existența transcendentă și transfigurată în euharistie / 66
 - Învierea lui Hristos și Împărăția Sa. Sufletul nemuritor / 72
 - Legătura dintre viața immanentă și viața veșnică / 81
 - B. **Valoarea, valorile, virtuțile ortodoxe / 83**
 - a) Concepții filosofice și religioase despre cultură și valori / 83
 - b) Schiță tematică, reflecții, pentru o analiză filosofică ortodoxă a valorii, valorilor și valorizării / 103
 - C. **Eul și sinele / 123**
3. **Teme, reflecții, cugetări / 129**
 - A. **Existența și plinătatea ființării întru ființă / 125**
 - B. **Teme fundamentale: existența-realitatea-idealul-valoarea / 139**
 - C. **Teme ontologice / 141**
 - D. **Alte teme ale sferei reale și ale sferei ideale / 156**

Bibliografie / 221

1. Schiță pentru o posibilă filosofie ortodoxă a existenței și cunoașterii

Ce este existența? Ce este viața? Ce este omul? Care este sensul existenței și al vieții? Ce rost are omul în existență, de unde vine și încotro se îndreaptă? Acestea sunt întrebările esențiale pe care conștiința și rațiunea omului le formulează de mii de ani și la care încearcă să răspundă prin puterea sa cognitivă exprimată în știință și în filosofie. Deplinătatea cunoașterii și a adevărului privind întrebările fundamentale existențiale ale omului nu se află în teoriile științelor și nici în doctrinele filosofice.

Existența și viața rămân totuși taine, ce nu pot fi cunoscute în întregime prin facultățile cognitive și raționale ale omului, dar pot fi înțelese. Revelația supranaturală și cuvântul lui Dumnezeu cuprins în Sfânta Evanghelie sunt adevărul despre existență și viață și dezvăluie pentru omul dreptcredincios înțelesuri mai presus de cunoașterea umană ale tainei existenței și a vieții, fac cunoscute sensul vieții și al morții precum și rosturile omului în această lume și destinul lui: *viața veșnică*.

Una dintre cele mai tulburătoare dileme existențiale ale omului și ale omenirii este întrebarea hamletiană: „a fi sau a nu fi”. Omul este singura formă de existență care are conștiința vieții și conștiința morții, conștiința de sine și conștiința existenței care îl înconjoară. Așa cum spune Mircea Eliade, *omul este o ființă religioasă, este singura formă de existență care se raportează conștient la divinitate, are vocația și dorința transcendentului*.

Cât privește conștiința vieții și conștiința morții, în om se manifestă, clar, distinct și puternic dorința de a trăi, conștiința vieții și nu aceea a neantului, a nimicului, a neființei, a morții, așa cum încearcă să susțină unele secte religioase sau gândirea filozofică existențialistă. Ființa umană a fost creată pentru viață și nu pentru moarte. Părintele Teofil Părăian remarcă cu profunzime că bătrânii nu se simt mai aproape de moarte decât cei tineri. Dorința lor de a trăi este la fel de mare ca și în tinerețe. Explicația o conferă chiar cuvintele Mântuitorului: „*Cât despre Învierea morților, au n-ați citit ce vi s-a spus de Dumnezeu când zice: Eu sunt Dumnezeul lui Avraam, Dumnezeul lui Isaac și Dumnezeul lui Iacov? Dumnezeu nu este un Dumnezeu al celor morți, ci al celor vii*” (Mat.29-32). Fiul lui Dumnezeu a coborât din cer tocmai pentru a ne elibera de teroarea păcatului și a morții și să ne împace cu Părintele Universului.

Dumnezeu a creat existența și viața din nimic material, din iubire și prin cuvântul său: „Să fie”. Creația lui Dumnezeu nu se poate întoarce în neant, în neființă. Sensul dialecticii existenței și al vieții este tot spre existență și spre viață. De altfel nici cunoașterea umană, inclusiv preocupările științelor nu sunt îndreptate spre cunoașterea neantului, a neființei (ar fi un nonsens), ci spre cunoașterea, explicarea și înțelegerea existenței și a vieții, a formelor de manifestare ale acestora și a modalităților în care realitatea există.

Marele filozof german Kant, în celebra sa lucrare *Critica rațiunii pure*, consideră că metafizica și știința trebuie să răspundă la trei întrebări fundamentale ale omului: ce pot ști? ce trebuie să fac? ce îmi este îngăduit să sper?

Omul este singura ființă creată înzestrată cu sensibilitate și rațiune capabile de cunoaștere. Dorința și vocația cunoașterii sunt temelia științelor, a artelor, a filosofiei, a moralei, a teologiei, sunt esența oricărei creații umane. Obiectul cunoașterii îl formează realitatea exterioară omului, iar pe de altă parte sinele propriu, cunoașterea de sine. Părintele profesor dr. Dumitru Stăniloae afirmă că în actul cunoașterii omul este singurul subiect în timp ce existența la care se raportează devine obiect al cunoașterii. Progresul cunoașterii umane din cele mai vechi timpuri până în prezent este impresionant și determină schimbarea radicală a mediului în care omul există și chiar a ființei umane. Cunoașterea este sursa culturii și a civilizației și a oricărui act creator al omului.

Cogito, ergo sum („cuget, deci exist”). Plecând de la Descartes, s-a crezut mult timp că gândirea este în întregime rațională. Ultimele cercetări în domeniul neuropsihiatriei au arătat că *procesul gândirii conștiente atinge modesta valoare de 2%, restul de 98% reprezentând gândirea inconștientă.* Chiar dacă gândirea lui Descartes a fost dominată de raționalism, asta nu înseamnă că nu a fost pusă sub semnul îndoielii, dar și al revelației. „Mă îndoiesc de adevărul tuturor credințelor mele. De îndoiala mea însă nu m-aș putea îndoii, afirmă el. Iar întrucât mă îndoiesc, cuget, nici aceasta n-aș putea-o nega. Și de vreme ce cuget sau gândesc înseamnă că exist ca ființă cugetătoare sau gânditoare. Pot să mă îndoiesc de existența tuturor lucrurilor din natură. Pot să mă îndoiesc de existența propriului meu corp: de unde știu că nu este o simplă închipuire? Cât timp însă am această neîncredere, gândesc, și ca atare exist ca o ființă gânditoare, independentă de corpul material”.

Prin urmare îndoiala, dar și incertitudinea caracterizează orice proces de cunoaștere rațională. Omul dorește să aibă certitudini. Din nefericire nici matematica sau logica și nici oricare altă știință nu îi conferă evidența și certitudinile dorite. Încrederea nemărginită a omului în puterea rațiunii sale, care a început odată cu iluminismul și continuă și astăzi, este dezmințită chiar de rezultatele cercetării științifice. Poate că unul din meritele importante ale matematicii, fizicii, biologiei și a altor științe (exacte!) constă în descoperirea

URBIS | We know better

și afirmarea acestor limite ale rațiunii și cunoașterii umane, limite ce nu sunt determinate de capacitatea actuală de investigare și cercetare, ci obiectiv de însăși natura materială și deterministă a omului și a existenței.

Cunoașterea existențială nu se bazează pe mijloacele demonstrative și experimentale ale rațiunii. Este o cunoaștere revelată, a harului la care omul este chemat să participe cu viața și cu trăirea sa profundă și autentică. Este cunoașterea care se bazează pe iubirea milostivă creștină. *Iubesc, deci exist*, spunea Arhimandritul Sofronie Saharov. Prin urmare nu îndoiala și rațiunea, ci iubirea oferă certitudinea existenței și a vieții.

Niciuna din teoriile elaborate de știință nu pot răspunde la întrebarea „ce este viața?”. Cunoaștere științifică poate explica cel mult, cu mijloacele specifice de investigare pe care le are, numai condițiile vieții, formele și unele dintre modalitățile biologice de manifestare ale acesteia. Viața omului este mai mult decât existența sa în trup, pentru că omul este și suflet nu numai trup și este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Concepțiile filosofice raționaliste surprind unele din înțelesurile și sensurile vieții în general și ale vieții omului, dar fără să ofere o explicație suficientă și convingătoare.

Descoperirile științei privind existența și viața sunt impresionante. Multe dintre acestea sunt în măsură să sporească uimirea omului aflat față în față cu universul dar și cu sine însuși. Cu cât mai mult cunoașterea științifică relevă realitatea microcosmosului și a macrocosmosului dar și a vieții și a omului, cu atât mai mult se întărește convingerea că simțul comun sau cunoașterea senzorială și rațională nemijlocită nu pot oferi adevărata cunoaștere privind existența, viața și omul. Oamenii de știință au ajuns la concluzia că lumea nu este ce pare a fi.

O altă concluzie importantă a științei este valabilitatea și perenitatea universală a legilor microcosmosului și macrocosmosului. Totodată știința demonstrează caracterul obiectiv al existenței și legilor universului. Savantul spune că *a descoperit* o formă de existență sau o lege a existenței. Prin urmare existența și legile ei preexistă cunoașterii științifice de care este capabil omul.

Cunoașterea științifică, sensibilă sau rațională, este întotdeauna o relație între subiectul cunoscător și obiectul de cunoscut, relație în care omul este întotdeauna subiect, chiar și atunci când efortul cognitiv se îndreaptă spre sine însuși. Noi nu putem cunoaște prin intermediul investigației științifice lumea așa cum este, ci numai ca un rezultat al interacțiunii dintre instrumentele și experimentele prin care se realizează cunoașterea și fenomenul de cunoscut. Filosofia raționalistă, kantiană afirmă, iar știința contemporană confirmă că *omul poate cunoaște numai fenomenalitatea existenței, nu existența în sine așa cum este*. Afirmția este pe deplin dovedită în special în domeniul cunoașterii microcosmosului.

Omul, în calitatea sa de subiect cunoscător are menirea de a transfigura existența, de a o subiectiviza, de a căuta sensuri și de a conferi sensuri

existenței. Este suficient să ne gândim că omul nu este numai un subiect capabil de cunoaștere, dar și un subiect capabil de creație, științifică, filosofică, artistică, tehnică etc., *omul este singura ființă creată care are vocația și puterea de a crea cultură și civilizație*. Este important să subliniem această caracteristică existențială a omului pentru a înțelege afirmația Părintelui profesor dr. Dumitru Stăniloae:

„Nu omul există pentru natură, ci natura există pentru om”.

Numai Ortodoxia, dreapta credință, care se întemeiază pe cuvintele Mântuitorului, ale Sfintei Scripturi, ale sfinților părinți oferă o înțelegere adevărată și profundă asupra vieții, a vieții omului, a complexității existenței.

În acest context identificăm teme și reflecții pe care le considerăm necesar a fi dezvoltate într-o analiză mai amplă într-o posibilă filosofie ortodoxă a existenței și cunoașterii.

2. Constante existențiale și concepte deschise în filozofie, teologie și știință

Constantele existențiale fundamentale exprimă pentru existența creată, Adevărul ființial al Prea Sfintei Treimi unde nu este schimbare sau umbră de mutare: Nu vă înșelați, frații mei prea iubiți: Toată darea cea bună și tot darul desăvârșit de sus este, pogorându-se de la Părintele luminilor, la Care nu este schimbare sau umbră de mutare. După voia Sa ne-a născut prin cuvântul adevărului, ca să fim începătură fapturilor Lui. (Iacov, I, 16-18)

Filosofii din antichitate și până în epoca modernă au încercat să cuprindă discursul rațional, dar și cunoașterea în **categoria rațională**, considerate a fi principii de bază ale gândirii și ale cunoașterii, înțelegerii și explicării universului. O întrebare importantă se referă în ce măsură aceste categorii ale rațiunii reflectau existența, corespundeau realității. De multe ori știința a confirmat o astfel de corespondență, pentru că lumea creată are sensuri raționale, reprezintă și poartă în sine rațiunile plasticizate ale lui Dumnezeu, așa cum afirmă părintele profesor dr. academician Dumitru Stăniloae.

Acest adevăr semnifică următoarele aspecte mai importante: lumea creată de Dumnezeu are sensuri raționale, iar devenirea ei este coordonată de pronia dumnezeiască spre scopul final al transcendentalului, spiritualizării și îndumnezeirii prin har în eternitate. Armonia și unitatea desăvârșită a lumii exprimată și de categorii ale rațiunii demonstrează că existența are un Creator și totodată această lume nu este ultima și singura realitate; un alt aspect este raționalitatea lumii, primatul spiritului asupra materiei; corespondența dintre categoriile rațiunii și existența creată semnifică posibilitatea omului de a cunoaște realitatea în toate formele ei de manifestare, bineînțeles în limitele rațiunii umane. Există o evoluție continuă a cunoașterii raționale, care este totuși limitată și chiar finită. Raționalitatea lumii arată că omul se poate raporta la existență, inclusiv la propria persoană nu numai prin cunoașterea științifică, dar și prin cunoașterea existențială a adevărilor revelate în dreapta credință. Arta este și ea o formă a cunoașterii existențiale a lumii, care trebuie înțeleasă tot în limitele rațiunii și firii umane.

Sfântul Maxim Mărturisitorul ne învață să mergem spre Dumnezeu - care este Duh sau Spirit – „făcând următorii pași: în sânul creației de la înveliș la rațiune, în sânul Scripturii de la literă la Duh, iar în ceea ce privește persoana umană, de la simțualitate la spirit. Așa ajungem să-L înțelegem pe Dumnezeu și să înțelegem că am fost creați din iubire duhovnicească și liberi”

Constantele existențiale fundamentale nu sunt numai concepte și categorii ale gândirii, ale cunoașterii, ci adevăruri obiective, ontologice absolute. Sunt două constante fundamentale ale existenței:

Dumnezeu a creat lumea din nimic, dar prin iubirea Sa. El este singura existență prin ea însăși și deplină, pe când întreaga creație are o existență participativă, nedeplină. Dumnezeu este Cel care susține lumea și armonia ei prin pronia și iubirea Sa. ”Pronia lui Dumnezeu este îngrijirea neîntreruptă a Lui față de făpturile Sale (Ps. 32, 13; 14, 15; 103, 10-30; 135, 25; Is. 46, 4; Luca 12, 22; I Petru 5, 7). Sfântul Maxim Mărturisitorul spune că de pronie și de mai înainte înțelegere avem trebuință ca să se facă toate. Iar Sfântul Chiril al Ierusalimului zice că a privit Domnul toate, mai înainte de facerea lor, fără de vreme, înțelegându-se fiecare după înțelegerea cea fără de vreme voitoare a Sa”.

Întruparea Fiului lui Dumnezeu (o altă constantă existențială fundamentală și un adevăr absolut), care și-a asumat și firea noastră, umanitatea, și care pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire a ales, din iubirea Sa de oameni, să moară pentru noi pe Cruce ca jertfă adusă Tatălui ceresc, pentru iertarea păcatelor noastre, a păcatului originar, și prin Învierea Sa să învingă moartea pentru totdeauna, să dăruiască tuturor celor care cred în El și împlinesc poruncile sale viață veșnică și fericita viață în Împărăția Sa.

Aceste constante, adevăruri fundamentale se deosebesc de toate celelalte constante ale naturii și ale istoriei și pentru faptul că fac legătura dintre imanent și transcendental, mai precis ridică imanentul la valoarea transcendentului, conferă sens existenței în general și vieții omului în această lume. Alte constante:

Constanta existențială a devenirii. Noi considerăm că pot fi conceptualizate și constante ale istoriei, care sunt existențiale și sunt adevărate oriunde și în orice timp și a căror evidență este conferită de lumea creată. Una dintre constantele lumii create, a istoriei, este trecerea și transformarea, evoluția universului dar și a omului, a societății - constanta existențială a devenirii.

Dialectica stabilității și transformării existențiale, a statorniciei și trecerii, a creației și evoluției/devenirii, în care stabilitatea este termenul *dominant*, iar schimbarea, trecerea, transformarea este termenul *recesiv*, este una dintre constantele existențiale și care interesează și tema acestui studiu.

Stabilitatea este transcendentă acestei lumi create și finite, supusă transformării, devenirii și trecerii. Tema este frecvent întâlnită în filosofie. Cum este posibil *echilibrul* ființei în devenirea sa? Iată o întrebare la care filozofii răspund diferit, uneori în sensul inacceptării unui asemenea echilibru care ar fi contrar însăși ideii devenirii, inclusiv a devenirii întru ființă, de care vorbea Constantin Noica. Precaritățile ființei sunt reale și reprezintă, în esență, drumul infinit al ființei către sine. Totuși, echilibrul ființei este posibil chiar și

URDIS | We know books
în devenirea sa, prin ceea ce este mai adânc și permanent în ființă, *harul* care transpore în devenirea ființei.

Remarcabilă este și ideea Mitropolitului Antonie Plămădeală care vorbește despre „devenirea în timp și echilibrul în eternitate”: „*Dar eternitatea o avem în ființa noastră încă fiind în trup: este Împărăția cerurilor. Echilibrul eternității nu este identificabil cu nirvana din filosofia indiană sau cu o stare de nemișcare absolută ca la Origen, ci este adâncul de smerenie și de iubire la care suntem chemați a ne adânci și noi, acum și în eternitatea escatologică într-un proces infinit de apropiere de Infinitatea lui Dumnezeu*”. „*Adâncul smereniei este desăvârșirea*” spune Sfântul Isaac Sirul.

Pe lângă cele două constante fundamentale revelate precizate mai sus, într-o posibilă filosofie ortodoxă trebuie să fie prezente în orice temă următoarele constante existențiale:

Ființa și existența

Valoarea / Virtutea

Eul și sinele

Prin procedeele și metodele obișnuite ale cunoașterii, constantele existențiale nu pot fi cunoscute în ceea ce sunt ele și nici explicate sau înțelese pe de-întregul. Din perspectiva cunoașterii ele reprezintă *taina, misterul*. Nu pot fi cunoscute și nici deduse sau analizate, dar pot fi gândite și exprimate prin ceea ce noi numim *concepte deschise existențiale*.

Conceptele deschise existențiale sunt reflectarea în gândire (dar nu în cunoaștere), a constantelor existențiale ca dat fundamental al oricărui existent. Conceptele deschise nu pot fi subsumate categoriilor cunoașterii și nici universalului, particularului sau individualului ca mijloace ale exprimării raționale și în consecință nu pot intra în compunerea niciunui lanț deductiv sau inductiv. Ca atare ele sunt inexprimabile, deși se întâlnesc la nivelul fiecărui exprimabil la fel ca și constantele existențiale. Așa cum la baza științelor exacte stau axiomele (adevăruri nedemonstrate), tot așa la baza religiei și filosofiei ortodoxe stau revelațiile (cuvântul revelat biblic, dogmele etc.) nedemonstrate și inexprimabile.

Dacă ceea ce numim concepte închise sunt cunoașterea însăși, atât ca existență în sine, ca act pur, cât și ca reflectare, transpunere în cunoaștere a ceea ce se cunoaște sau poate fi cunoscut, conceptele deschise exprimă manifestarea, ființarea *datului* ca esență. Ele mai sunt și *idealul*, adică expresia în gândire a ființării și a plinătății ființării într-o ființă, a devenirii imanente și transcendente a existenței și existențelor, individualități create.

Spre deosebire de categoriile și conceptele închise ale cunoașterii sensibile, intuitive sau raționale, întotdeauna în expresia lor plină de sens și semnificație nelimitate, poate mai puțin categoriile și principiile cunoașterii, conceptele deschise sunt limitate corespunzând constantelor existențiale ale imanenței și transcendentei la care am făcut referire mai sus.

Ca natură ele cuprind *necesarul*, dar nu în sfera logicului, ci ca expresie a deschiderii lor spre permanentă cuprindere în gândire a constantelor existențiale. Nu este un necesar dat aprioric, ca în raționalismul kantian specific pentru cunoaștere, ci necesarul care se construiește pe sine prin deschiderea conceptelor.

Viabilitatea categoriilor, principiilor și conceptelor gândirii este determinată de cuprinderea lor în conceptele deschise.

O altă caracteristică a conceptelor deschise este *dualismul* acestora mai puțin pentru cele două concepte deschise care exprimă constantele existențiale ale revelației dumnezeiești. Dualismul, adică cuprinderea în gândire a negației lor. Astfel noi putem gândi și exprima prin aceste concepte non-ființa, non-existentul, non-valoare, opoziția dintre sine și eu. Numai prin construcții raționale artificiale putem vorbi de non-spațiu, non-timp, non-materie, non-posibil, non-repaus, non mișcare etc. Cuprinderea în gândire a negativului conceptelor deschise, contrar constantelor existențiale este expresia tragicului gândirii umane în nestatornicia sa și imposibilitatea determinată de voia liberă a omului de a rămâne în Adevăr.

Dualismul conceptelor deschise este datul ca atare, în gândire, a constantelor existențiale, exprimând trei aspecte:

1. Limita ca veșnică trecere (limita care nu limitează, ierarhia);
2. Definiibilitatea conceptelor fără a fi perfect definite vreodată;
3. Sensul lor, ca dialectică a ființei care ființează.

Conceptele deschise ale gândirii sunt numai în dualitatea lor, ca opus ce se cuprinde pe sine în celălalt. Dialectica internă a lor și a gândirii este întotdeauna orientată, putându-se și desăvârși pe sine într-o singură dimensiune prin dispariția opusului, a negației. De exemplu conceptul deschis al ființei se desăvârșește pe sine prin eliminarea conceptului ne-ființei etc.

Într-o asemenea ipoteză, *gândirea ajunge la coincidența totală cu ceea ce reflectă constantele existențiale* mai sus enumerate, este calmul existențial al gândului, dar nu și împlinirea sa, care se poate realiza numai prin trăirea în Dumnezeu și în dreapta credință, prin iubire milostivă și rațională.

Ce este ființa? Este o întrebare fără răspuns clar, deși în filosofie, teologie și științe sociale există numeroase încercări de a o explica și demonstra. Lipsa unei concepții univoce și clare privind ființa arată până la urmă imposibilitatea pentru cunoașterea și rațiunea umană de a cunoaște, de a ști și de a explica ființa în ea însăși. Ființa este legată de existență, adică de manifestările acesteia care pot fi cunoscute, dar ea este altceva și mai mult decât manifestările ființiale și fenomenale. Parafrazând pe Blaise Pascal, ceea ce știm despre ființă este că are centrul peste tot și marginile nicăieri.

Ființa în sine nu poate fi cunoscută și nici ființa omului, a lucrurilor a oricărui existent. Pentru cunoașterea umană și experiența umană de orice fel ființa rămâne un mister. Dar omul are sădit în sine ca dar dumnezeiesc un sentiment și o trăire a ființei, care deși necunoscută, poate fi gândită și exprimată conferindu-i-se sensuri și semnificații. Omul poate gândi și exprima ființa chiar și în dualitatea ei prin conceptul ne-ființei, al neantului, fără a se pune problema realității ontologice a acestora. Mai mult, omul este liber să accepte să ființeze în ne-ființa construită de el, să accepte ispita neantului. Nici în acest caz existența omului nu este total lipsită de ființă. Fără ființă, ontologic vorbind, existența nu este.

Încercând o sinteză a gândirii filosofice putem spune că *ființa* este un concept din filosofia greacă și apoi întâlnit în întreaga filosofie europeană până în prezent desemnând realitatea absolută sau ceea ce rămâne neschimbat în manifestările realității fenomenale, ceea ce este dincolo de aparențele sensibile, căutarea ființei revenind ontologiei. În traducere exactă, ființa înseamnă "ceea ce este", în limba greacă: *to on*. Traducerea este certificată și de filosofia germană: *das Ding ist Sein* (lucrul este ființă).

Concepută ca o realitate inteligibilă și cauză din care emană toate existențele particulare, ființa este asociată cu Dumnezeu.

Odată cu critica kantiană a ontologiei, interesul raportării aparenței fenomenale la ființă, se deplasează spre relația între un moment al devenirii și această devenire însăși, luată în totalitatea ei, așa cu o concepție Hegel. În sensul său vechi, termenul de ființă („*Sein*”) a fost preluat de Heidegger care înțelege prin el ceea ce se manifestă și se dezvoltă prin "fiindurile" particulare („*Seiendes*”), considerate în diferența, particularitatea lor "ontică", ceea ce se dezvoltă, dar rămâne în același timp, esențialmente retras în sine.

Albert Einstein spunea că sunt două feluri de a-ți trăi viața: „Unul de a crede că nu există miracole. Altul de a crede că totul este miracol”. Sunt modurile prin care omul se raportează la existență printr-o cunoaștere existențială, își trăiește viața. Fie prin refuzul de a a-l accepta în viața sa pe

Dumnezeu, preferând să trăiască cu idolii vremurilor noastre, considerând că aceasta este singura lume posibilă și este determinată spațial și temporal de legile naturale și de evoluție, de a considera că poate să explice și înțelege pe deplin existența chiar dacă nu acum, dar într-un viitor indefinit, omul fiind stăpânul absolut al existenței sale și al universului. Modalitatea autentică a omului de a trăi viața și de a se raporta la existență este uimirea în fața creației lui Dumnezeu, totul fiind miracol existențial în care misterul, taina sunt prezente și de a avea certitudinea existențială că Dumnezeu este creatorul omului și la universului, iar această lume finită și imanentă nu este singura realitate, ci se interpătrunde cu existența transcendentă în care și această lume va fi transfigurată, spiritualizată. De aceea, cunoașterea sensibilă, rațională, științifică adevărată trebuie să accepte miracolul existențial al creației pentru a o putea cunoaște, contempla și înțelege. Știința, prin ea însăși nu explică, ci numai constată felul de a fi al existenței create, fie că este vorba de om sau de întreg universul. Ca să înțeleagă miracolul creației și să îl explice, omul de știință, dar și fiecare dintre oameni, trebuie să se raporteze la Dumnezeu creatorul și proniatorul.

Werner Karl Heisenberg, celebru fizician german, laureat al Premiului Nobel pentru Fizică în anul 1932 și unul dintre fondatorii fizicii cuantice a constatat: „Prima gură din paharul de științe ale naturii te va transforma într-un ateu, dar la fundul paharului te așteaptă Dumnezeu. . . În istoria științei, încă de la celebrul proces al lui Galileo, s-a susținut în repetate rânduri că adevărul științific nu poate fi reconciliat cu interpretarea religioasă a lumii. Deși acum sunt convins că adevărul științific este inatacabil în propriul său domeniu, nu am găsit niciodată ocazia de a respinge conținutul gândirii religioase ca pur și simplu o parte a unei faze depășite din conștiința omenirii, o parte la care va trebui să renunțăm de acum înainte. Astfel, pe parcursul vieții mele am fost obligat în repetate rânduri să meditez asupra relației dintre aceste două regiuni de gândire, pentru că nu am putut niciodată să mă îndoiesc de realitatea pe care o indică ele.”

În filosofia ortodoxă concepția despre ființă și raportul cu existența sunt constante ontologice esențiale. Accepțiuni ortodoxe ale ființei:

Ființa și existența necreate este Ființa lui Dumnezeu. Sfânta Treime unică în Ființă și întreită în persoane. *În Dumnezeu ființa și existența coincid și sunt mai presus de ființă și existență în măsura în care noi putem să le gândim.*

„Dumnezeu a zis lui Moise: „Eu sunt Cel ce sunt. ” Și a adăugat: „Vei răspunde copiilor lui Israel astfel: Cel ce Se numește «Eu sunt» m-a trimis la voi.” (Exodul, 3,14).

Adevărul fundamental revelat nouă de Dumnezeu pe care se bazează teologia ortodoxă, filosofia ortodoxă și toată cunoașterea și lucrarea omului

este cuprins în aceste cuvinte ale lui Dumnezeu: Ființa și existența, mai presus de ființa și de existența create, sunt proprii lui Dumnezeu. Toată creația, lumea inteligibilă, omul participă în diferite grade la ființă și la existență. Prin urmare, ființa și existența create nu sunt suficiente lor înșile, ci își au cauza, temeiul, în actul creator al lui Dumnezeu care le aduce la ființă și existență din iubirea lui necuprinsă și milostivă, din voia și puterea Sa, prin Fiul Său, Logosul întrupat, și prin lucrarea Sfântului Duh și le dăruiește ființă și existență.

„Un mare filosof german, Wittgenstein, spunea că lumea nu își are cauza în ea însăși. Eu, când citesc această afirmație adevărată, spun că mama știa lucrul acesta, deși avea numai patru clase primare. De aceea, pe ea nu o citează nimeni. În gura ei asemenea lucruri ar fi o banalitate! Când Wittgenstein spune așa ceva e cu totul altceva. Mama a ajuns firesc și fără convulsioni la aceasta, pe când bietul Wittgenstein s-a chinuit o viață să descopere acest lucru simplu: că lumea nu își are cauza în ea însăși, ci cauza e Dumnezeu. Nu trebuie să fii mare filosof ca să știi lucrul acesta” (IPS Antonie Plămădeală).

Într-adevăr, expresia „Eu sunt cel ce sunt” nu poate fi aplicată niciunei ființe, niciunui lucru, niciunei stări cuprinse în ansamblul existenței universale; nimic din ceea ce există nu își este suficient sieși și toate ființele și lucrurile sunt determinate de o multitudine de condiții, specifice stării de existență în care se manifestă, între care și durata, succesiunea, ceea ce face ca toate să aibă un început și un sfârșit, cu alte cuvinte, o existență efemeră, inevitabil limitată. Mai exact, *existența* este prin definiție limitată, efemeră, contingentă, determinată și condiționată, aspecte care sunt exprimate de semnificația originară a termenului; etimologic, „existență” provine din latinescul „existere”, adică „ex-stare”, desemnând ceea ce nu își este suficient sieși, ceea ce nu își are rațiunea în sine însuși, ci într-un principiu exterior. Iar acest Principiu este Dumnezeu, „Cel ce este”, Cel ce este prin Sine însuși și își este Sieși principiu. Astfel, „a fi” este propriu lui Dumnezeu și presupune subzistența de Sine și prin Sine, auto-determinarea. Iar „a exista” este propriu ființelor din lume și presupune modul condiționat, determinat, limitat, dependent de un Principiu superior. Este distincția dintre Ființă (care este întotdeauna Dumnezeu) și existența condiționată (cu ansamblul tuturor stărilor, ființelor și lucrurilor). Dumnezeu și lumea.

Așadar, formula revelată „Eu sunt cel ce sunt” face distincție între Dumnezeu și lume, între Ființă și existență, între Principiu (Cauză) și efect, între Absolut și relativ. Dar, în același timp, stabilește lipsa de comună măsură între cei doi termeni ai distincției. Astfel, Dumnezeu este prin Sine însuși dar lumea nu își este suficientă sieși, ci prin Dumnezeu subzistă, cu toate ființele și lucrurile din ea; Dumnezeu nu este determinat decât de Sine însuși, dar lumea și ființele din ea sunt determinate de Dumnezeu, care le este Principiu.

În distincția făcută între Dumnezeu și lume trebuie încă o dată subliniat că acești doi termeni nu sunt corelativi, nu sunt echivalenți, nu se află într-o relație; dimpotrivă, este vorba tocmai de lipsa reciprocității de relație, de lipsa unei măsuri comune; în sensul că lumea nu ar putea să existe fără Dumnezeu, fără Principiul ei, în timp ce Dumnezeu este absolut independent de lume. Aceasta înseamnă transcendența lui Dumnezeu.

Afirmația primordială a unei religii este aceea privind transcendența lui Dumnezeu; prezența acestei concepții ne dă certitudinea că avem de a face cu o religie, cu o revelație dumnezeiască, cu o spiritualitate revelată; și, per a contrario, acolo unde ea lipsește știm că nu poate fi vorba decât despre pseudo-religie și despre o falsă spiritualitate. Corelativ, viața spirituală își are începutul în recunoașterea transcendenței lui Dumnezeu; cine nu se raportează la acest adevăr fundamental nu se poate apropia nici de cel mai mic adevăr spiritual și pentru el domeniul spiritual va rămâne iremediabil închis. Ceea ce știm despre Dumnezeu este ceea ce Dumnezeu ne-a făcut cunoscut despre El, prin revelațiile sau dezvăluirile dumnezeiești; adevărurile despre Dumnezeu sunt cuprinse în revelațiile Sale. Iar adevărul primordial cu privire la Dumnezeu, astfel cum El însuși îl dezvăluie, este acela cu privire la transcendența Sa. (A se vedea, Malciu Denis Marian, "Eu sunt Cel ce sunt").

Ființa Dumnezeiască și existența lui Dumnezeu sunt mai presus de ființă și de existență. De aceea noi oameni avem sentimentul și trăirea dumnezeirii, putem gândi misterul mai presus de mister al Ființei și Existenței Sfintei Treimi, dar nu putem cunoaște nimic și nici exprima acest mister. Dar este mult mai potrivit să gândim despre ființa lui Dumnezeu făcând abstracție de toate existentele, caci Dumnezeu nu face parte din existente. Asta nu înseamnă ca Dumnezeu nu exista, ci că El este mai presus de toate existentele și mai presus de însăși existența. Cunoștințele noastre, toată știința sunt în legătură cu existențele și de aici urmează că ceea ce este mai presus de cunoștință va fi și mai presus de existență și ceea ce este mai presus de existență va fi și mai presus de cunoștință.

Spre deosebire de ființa și existența create, Ființa și Existența lui Dumnezeu coincid, adevăr mărturisit și de Fericitul Augustin: „*Să existe oare vreun izvor undeva din care să se reverse spre noi ființarea și viața în afară de acela din care ne scoți la lumină Tu, Doamne, Tu pentru care a ființa și a vieții nu sunt lucruri diferite deoarece Ființa supremă și Viața supremă sunt una și aceeași?. Tu ești mai presus de orice și nu te schimbi.*”

Prin urmare, dumnezeirea este infinită și incomprehensibilă. Și numai aceasta putem înțelege cu privire la ființa Sa, anume nemărginirea și incomprehensibilitatea Sa. Toate câte le spunem în chip afirmativ cu privire la Dumnezeu nu indică ființa Lui, ci cele în legătură cu ființa Sa. Chiar dacă vom spune că Dumnezeu este bun, că este drept, că este înțelept, sau orice altceva, nu indicăm ființa lui Dumnezeu, ci pe acelea în legătură cu ființa Lui.

Sunt unele însă, care se spun în chip afirmativ cu privire la Dumnezeu, care au o putere de negație covârșitoare; de pilda când spunem că Dumnezeu este întuneric, nu înțelegem că Dumnezeu este întuneric, ci înțelegem că nu este lumina, ci tainic, *mai presus de lumină*; și când zicem că este lumina, înțelegem că *nu este întuneric*.

Nu putem cunoaște ființa lui Dumnezeu nici pe calea firii, nici pe calea mai presus de fire. Ființa lui Dumnezeu este "ascunsul" tainic, la care nu ne putem ridica cu mintea și cu care nu putem intra în legătură. Ea e mai presus de orice nume cum spune Pseudo-Dionisie Areopagitul. Dar noi cunoaștem lucrările acelei ființe, care coboară la noi, cum zic Sfinții Părinți. Toate numele ce le dăm lui Dumnezeu, privesc aceste lucrări; înțelepciunea lui Dumnezeu, văzută în lume, este o astfel de lucrare; puterea Lui creatoare la fel. Aceste lucrări le mai numim și însușiri ale lui Dumnezeu. În cunoașterea firească aceste lucrări sau însușiri ale lui Dumnezeu le aflăm prin analogie de la lucrările create; în cunoașterea mai presus de fire aveam o vedere mai directă a lor.

Dumnezeu a creat lumea și se revelează nouă prin iubirea necuprinsă, mai presus de iubirea ca însușire a firii create. „*Și noi am cunoscut și am crezut iubirea pe care Dumnezeu o are către noi. Dumnezeu este iubire și cel ce rămâne în iubire rămâne în Dumnezeu și Dumnezeu rămâne întru el.*” (Ioan 1, 4,16)

Ființa lui Dumnezeu este iubirea mai presus de iubire. Dumnezeu este iubire, dar iubirea nu este Dumnezeu (Preot Constantin Sturzu) Dumnezeu nu este iubirea la măsura firii omenești. Iubirea Sa se revelează dar este inexprimabilă în termeni omenești.

Metafizica existenței are ca obiect fundamental de reflecție ființa, așa cum remarca și Constantin Noica, iar ființa este iubirea: „Problema ultimă a filosofiei este ființa. Încercarea de a intra în ființă este mai peste tot... Ființa nu este până la urmă cea desăvârșită este numai iubirea ei. Oriunde este iubirea, de la dragostea între oameni și dragostea către copil, până la dragostea către un gând și către un sens, peste tot este ființă. Când iubești nu te întrebi ce este pe lume.”

Întruchipări ale Ființei dumnezeiești în existența creată:

Dumnezeu este creatorul, proniatorul și sensul ființei și existenței create, adevăr exprimat și de Fericitul Augustin : „*Aș spune deci că eu nu aș ființa, nu aș ființa de loc dacă Tu n-ai ființa în mine. Sau mai degrabă n-aș ființa dacă nu aș ființa în Tine, Cel de la care, prin care și întru care toate ființează*”

Energiile necreate dumnezeiești, lucrarea harului sfânt. Lumina necreată. Prin acestea ființa creată are subzistență ontologică.